

ПОНЯТТЯ, СКЛАД І СТРУКТУРА КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЯК ОБ'ЄКТУ УПРАВЛІННЯ

ШУБА Борис Володимирович - доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального та адміністративного права Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна)

УДК 346.5

Рассмотрены понятие, состав и структура корпоративных правоотношений как объекта управления, введено понятие нормативной модели, предложено применение системного подхода к регулированию корпоративных отношений и внесены предложения по использованию механизма совершенствования корпоративного управления.

Ключевые слова: понятие корпоративных правоотношений, состав и структура, управление хозяйственным обществом; система управления, нормативная модель деятельности, совершенствование нормативной модели.

Актуальність теми

Запровадження в Україні ринкових відносин викликало відродження забутого інституту у нас господарських, акціонерних товариств. Зараз саме у таких організаційно-правових формах господарювання започатковується більшість нових великих та середніх підприємств, банків, страхових організацій, інвестиційних фондів, інвестиційних компаній тощо. В корпоративні, господарські товариства перетворюються державні підприємства. У формі акціонерних товариств створюються не лише господарські організації низової ланки економіки, а й їх об'єднання. Створення холдингових компаній з мережею дочірніх підприємств акціонерного типу дозволяє зберегти цілісні виробничі комплекси, що функціонували в старих організаційно-правових формах виробничих і науково-виробничих об'єднань. У процесі приватизації ці організації могли зазнати руйнування в

результаті виходу підприємств-учасників з таких об'єднань. У той же час, незважаючи на те, що господарські організації корпоративного типу, господарські товариства відіграють зростаючу роль як у світовій, так і в національній економіці та впливають на міжнародні відносини, питання правовідносин, корпоративних відносин як всередині господарських товариств, так і зовні – залишаються недостатньо вивченими і врегульованими законодавством. Це впливає на чіткість урегулювання питань корпоративного управління цими організаціями тощо. Все це обумовлює потребу у поглибленні досліджень, у т.ч. правових, які проводяться в цій царині.

Метою дослідження є визначення складу і структури правового забезпечення корпоративних відносин.

Аналіз останніх досліджень

Щодо юридичних досліджень, то відповідні питання, пов'язані з корпоративними відносинами, розглядалися представниками різних галузей права (С. Батрин [1], В. Васильєва [2], О.Вінник [3], В. Гончаренко [4], Е. Демський, О. Джужа, О. Дзера, А. Івченко [5], О.Камінка, О. Кібенко, В.Кононов, С. Кравченко, В. Кравчук [6], Н.Кузнєцова [7], В.Луць, В. Посполитак, І. Спасибо-Фатєєва, В. Щербина, О.Щербина та ін.). Разом із тим, зазначені питання (зокрема, питання, пов'язані з корпоративними відносинами) є недостатньо вивченими і врегульованими законодавством.

Виклад основного матеріалу

Корпоративні відносини – це сукупність відносин, що складаються між учасниками об'єднання (акціонерами) і відокремленим від акціонерів апаратом управління (менеджмент), а також між менеджментом та іншими зацікавленими особами такого об'єднання (працівниками, партнерами, державними органами та ін.).

У Господарському кодексі, у ст. 167 міститься визначення корпоративних правовідносин Згідно з ч. 3 цієї статті, корпоративними правовідносинами є відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. Визначення корпоративних прав наводиться у ч. 1 ст. 167 ГКУ. Це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Цивільний кодекс України не використовує поняття «корпоративні права», оперуючи з такими термінами, як: «право участі у товаристві», «частка у статутному капіталі» тощо. В той же час Податковий кодекс України, ЗУ «Про Акціонерні товариства» містять своє визначення корпоративних прав. Щодо наукової літератури, наукових досліджень. Тут теж немає єдності думок з приводу корпоративних правовідносин. О. Вінник, наприклад, вважає, що корпоративні правовідносини – це такі відносини, котрі виникають у процесі створення, функціонування та припинення діяльності господарських товариств за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані працівники, облігаціонери товариства, територіальна громада, держава в особі уповноважених органів) і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб [3, с. 46]. Достатньо цікавою є точка зору Н. Кузнецової, на думку якої «... можна виділити два загальних підходи до

визначення корпоративних відносин: широкий і вузький. У широкому розумінні під корпоративними відносинами розуміються всі правовідносини, де одним із учасників виступає корпорація як організаційно-правова форма юридичної особи, що здійснює підприємницьку діяльність. У вузькому (власному) розумінні – це зобов'язальні відносини між корпорацією (її органами) та учасниками з приводу управління, ведення справ, надання інформації тощо [7]».

Функціонування корпоративних відносин є результатом компромісу інтересів об'єднання, його учасників і менеджменту. Іншими словами – у кожного є свій певний інтерес, який спонукає здійснювати певні дії (угоди). В результаті вчинення таких дій (наприклад, громадянин придбав акції і став акціонером акціонерного товариства) реалізується інтерес особи (наприклад, отримання дивідендів, придбання контролю в управлінні акціонерним товариством та ін.) і складаються відповідні відносини – корпоративні відносини. Корпоративні відносини всередині об'єднання носять назву внутрішньокорпоративних. В основному це стосунки приватноправові, так як у їх рамках реалізують свої інтереси акціонери – рівні, незалежні самостійні власники акцій. Але тут присутні і загальнокорпоративні та публічно-правові відносини. Наприклад, кожен акціонер – володар голосуючих акцій має право голосу на загальних зборах акціонерів. Однак якщо він не був присутній на загальних зборах або голосував проти прийнятого рішення, він все одно підпорядковується прийнятим рішенням. Також обов'язкові до виконання рішення ради директорів, правління, генерального директора. Усередині корпорації складається ціла система відносин, що забезпечують управління корпорації як єдиної системи, що має єдину мету, загальний інтерес. Така система вдосконалює сама себе, іншими словами – усередині корпорації діє свого роду механізм саморегулювання, самодостатності, коли корпорація сама визначає, встановлюючи так звані локальні норми, в якій мірі і яким чином відрегулювати ті чи інші відносини.

У той же час корпорація як єдиний організм функціонує не ізольовано, а в рамках суспільства, тому до корпоративних відносин відносяться відносини зовнішні, публічно-правові. Ці відносини є, в основному, відносинами з державного регулювання діяльності корпорації і являють собою публічні відносини. Основною складовою механізму державного регулювання виступає законодавство (юристи-вчені говорять про корпоративне законодавство, корпоративне право).

За аналогією розрізнення державного управління у широкому та вузькому значеннях (у широкому значенні державне управління – це сфера організуючої та розпорядчої діяльності державних органів, а у вузькому — діяльність органів виконавчої влади, власне, апарату управління), можна приєднатися до запропонованого в літературі визначення (у широкому і вузькому значеннях) як корпоративного управління акціонерним товариством (АТ), так і корпоративних відносин. Якщо у вузькому значенні корпоративне управління — це вплив на об'єкт управління (корпоративні відносини), лише з боку учасників товариства, включаючи акціонерів та виконавчий апарат (внутрішньокорпоративні відносини), то корпоративне управління акціонерним товариством у широкому значенні — це управління, що здійснюється з боку зовнішнього середовища – держави, державних органів управління, системи правил, які встановлюються у законодавчих та інших нормативно-правових актах (корпоративне законодавство, корпоративне право), відповідного ринку товарів (послуг), фондового ринку, споживачів, конкурентів та ін. (загальнокорпоративні відносини).

Таким чином, об'єктом управління господарськими товариствами (зокрема, АТ) є корпоративні відносини (внутрішньокорпоративні або загальнокорпоративні), а сукупність відповідних правових норм, що регулюють (моделюють) корпоративні відносини, інтерпретується як нормативна (бажана) модель діяльності (НМД) господарських товариств.

Нормативна модель є бажаною моделлю корпоративних відносин, здійснення

яких у відповідності з цією моделлю має забезпечити розв'язання основних завдань господарського товариства: забезпечення максимального, ефективного залучення інвестицій, виконання юридичних і соціальних зобов'язань і т.д.

Нормативна модель внутрішньокорпоративних відносин складається в основному з локальних правових актів (актів, що приймаються засновниками, загальними зборами, органами внутрішньокорпоративного управління). Ця НМД включає локальні організаційно-розпорядчі та нормативно-методичні документи (статут, установчу документацію, положення «Про Загальні збори акціонерів», «Про Наглядову раду», «Про правління», «Про Комітет з аудиту Наглядової ради», «Про Раду з регіонального розвитку», інші правові акти, які мають розроблятися, принаймні, в акціонерних товариствах). До таких актів локального характеру належить і Кодекс (принципи) корпоративного управління АТ.

Нормативна модель зовнішньокорпоративних відносин включає, переважно, нормативно-правові акти різного рівня. Їх доцільно поділити на три рівні. Вважається, що перший рівень складають кодифіковані законодавчі акти – кодекси і закони. Другий рівень НМД господарських товариств ідентифікується комплексом указів Президента України, постанов і розпоряджень уряду, третій – відомчими актами міністерств і відомств [5].

Щодо першого рівня – кодифікованих законодавчих актів і законів, то це: Господарський, Цивільний кодекси та інші кодифіковані акти, закони України від 17.09.2008-№ 514-VI «Про акціонерні товариства» (цим законом регулюються умови створення та діяльності акціонерних товариств), від 19 вересня 1991 р. N 1576-XII «Про господарські товариства», від 23 лютого 2006 р. N 3480-IV, «Про цінні папери та фондовий ринок», від 10 грудня 1997 р. N 710/97-ВР «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», від 15 травня 2003 р. N 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та ін. Так, у Господарському кодексі України за-

гальним питанням створення підприємств присвячено статті 62-72, а господарським товариствам – статті 79-92. У Цивільному кодексі України загальним положенням про діяльність господарських товариств відведено статті 113-118, а спеціальним нормам щодо господарських товариств – статті 152-162. На господарські товариства розповсюджується також і дія загальних норм про юридичних осіб, що закріплена у статтях 80-112 Цивільного кодексу України.

Стосовно другого і третього рівня НМД господарських (акціонерних) товариств. В Україні нормативна модель корпоратизації ідентифікувалася з приватизацією державного майна. У цьому сенсі звично згадують Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення приватизації майна в Україні» [8] щодо максимального скорочення кількості закріплених у державній власності акцій і обмеження передачі державних корпоративних прав в управління міністерствам та іншим органам виконавчої влади. Виходячи з вимог Указу щодо максимального скорочення кількості закріплених у державній власності акцій, розроблено та затверджено постанову Кабінету Міністрів України від 15.05.2000 р. N 791 «Про управління державними корпоративними правами» [9], а також Порядок проведення конкурсу з визначення уповноваженої особи на виконання функцій з управління державними корпоративними правами. На виконання цього Порядку розроблено Положення про конкурсну комісію з відбору уповноважених осіб на виконання функцій управління державними корпоративними правами, яке затверджено наказом Фонду державного майна. Крім того, наказом Фонду державного майна затверджено Типову форму договору на управління з уповноваженою особою, яка здобула право на управління державними корпоративними правами на конкурентній основі та Положення про представника органу, уповноваженого управляти відповідними державними корпоративними правами в органах управління господарських товариств. На виконання цього Положення відпрацьовано та затверджено наказом N 1065 Фонду державного майна Типовий договір доручення на ви-

конання функцій управління пакетом акцій, що належить державі. Розроблена Типова форма Генеральної угоди про передачу повноважень на здійснення функцій управління державними корпоративними правами органами виконавчої влади, яка затверджена наказом Фонду.

До цього рівня слід віднести і Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 19 грудня 2006 року №1591, яке деталізує порядок розкриття інформації АТ, передбачений Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок».

Якщо, у відповідності з системним підходом, під управлінням (системою управління) розуміти переведення об'єкта управління із фактичного в бажаний (нормативний) стан [10], то нормативну модель діяльності господарського товариства можна розглядати як одну із складових вищезгаданої системи управління ним, інформацію про те, як має бути, які корпоративні відносини є бажаними. До складу цієї системи управління повинна включатися також фактична модель діяльності (інформація про те, які відносини є насправді, механізм її виявлення – механізм обліку), механізм порівняння нормативної і фактичної моделей (механізм контролю), а також механізм приведення фактичної поведінки, фактичних дій до їх внормованої моделі. В якості останнього механізму (механізму приведення фактичної поведінки, фактичних дій до їх внормованої моделі) може бути регуляторний, судовий або будь-який інший механізм, що продукує зусилля (виробляє рішення) з переведення об'єкта управління із фактичного в бажаний (нормативний) стан.

Таким чином, сутність системи управління господарським товариством можна розкрити через чотири її вищезазначені головні частини (підсистеми), які працюють наступним чином. Встановлюється нормативна модель діяльності господарського товариства. Фіксується фактична поведінка та виявляється відхилення цієї поведінки об'єкта управління (фактичних корпоративних відносин) від НМД і приймається рішення з усунення виявленого відхилення.

Розкривши сутність системи управління господарським товариством, можна сказати і про подальше її вдосконалення. Воно буде полягати в оптимізації цих частин, підвищенні їх якості. По-перше, це підвищення якості (а отже, і ефективності) самої нормативної моделі діяльності господарського товариства. Це підвищення якості стосується як змістовної, так і формальної сторін НМД. Змістова сторона могла б бути покращеною: а) за рахунок спрямованості нормотворчої діяльності на вирішення дійсних найбільш важливих проблем, розробку альтернатив вирішення проблеми, їх оцінку, відбір найкращої для закріплення її у відповідному нормативному акті; б) шляхом використання в урегулюванні діяльності найбільш ефективних моделей, що використовуються у західних розвинених країнах (використання зарубіжного досвіду). Формальна сторона вдосконалення НМД полягатиме, на нашу думку, в усуненні прогалів, суперечностей, неконтрольованого дублювання норм, що включаються до цієї моделі.

Вдосконалення інших складових системи управління господарським товариством – механізму обліку, контролю (виявлення фактичної моделі діяльності цього товариства і порівняння її з НМД) – могло б полягати у зменшенні лагу між з'явленням проблеми і її фіксацією. Можливо було б запропонувати навіть і прогнозування появи проблеми, підготовки та введення (заздалегідь) відповідного рішення, що дозволило б уникнути появи проблеми.

Вдосконалення обліку та контролю здійснюється шляхом введення моніторингу аналізу діяльності товариства, що надасть можливість глибше вникнути у тонкощі ділових стосунків, таємниці порозуміння між менеджерами і працівниками, виробити оптимальну стратегію взаємодії учасників відповідних відносин.

І, нарешті, щодо удосконалення четвертої складової – підсистеми, що виробляє рішення з переведення об'єкта управління із фактичного в бажаний (нормативний) стан. Тут пропозицією могла б бути ідея щодо забезпечення адекватності засобу розв'язання проблеми з її характером. Пояснимо, що мається на увазі під цією пропозицією. Ха-

раактер проблеми визначається особливістю конфлікту інтересів, які випливають із корпоративних правовідносин.

Особливістю конфлікту інтересів, які випливають із корпоративних правовідносин та призводять до корпоративних спорів, є те, що суперечливість інтересів сторін містить у собі й одночасно їх єдність, наявність загальнокорпоративного інтересу, про який вже згадувалося вище. Саме це і відрізняє корпоративні відносини (а отже, і значну частину корпоративних спорів) від інших господарських відносин (господарських спорів).

Виходячи з зазначеного, можна стверджувати, що метою розв'язання корпоративних спорів є не стільки завдання «одержати верх» над іншою стороною, скільки прийняти погоджене рішення, яке б не шкодило загальнокорпоративному інтересу. А тому вважається, що найбільш адекватною природі корпоративних відносин є недержавна, арбітражна форма вирішення корпоративних спорів.

Література

1. Батрин С. В. Корпоративні правовідносини у господарському праві : автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес сімейне право міжнародне приватне право» / С. В. Батрин – К., 2012. – 20 с.
2. Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт цивільних правовідносин / В. А. Васильєва // Корпоративне право в Україні: Становлення та розвиток : збірник наукових праць. – К., 2004. – С. 44-46.
3. Вінник О. М. Проблеми правового забезпечення приватних і публічних інтересів в акціонерних товариствах / О. М. Вінник // Проблеми вдосконалення господарського законодавства України : тези виступів учасн. «круглого столу», (м. Київ, 17–18 квіт. 2001 р.). – К., 2001. – С. 45–48.
4. Регулювання ринку цінних паперів в Україні: закони і законодавчі акти/ Ред. В. Г. Гончаренко, Е. Ф. Демський, О. М. Джужа, О. В. Дзера. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 382 с.

АНОТАЦІЯ

Розглянуто поняття, склад і структуру корпоративних правовідносин як об'єкта управління, введено поняття нормативної моделі, запропоновано застосування системного підходу до врегулювання корпоративних відносин та внесено пропозиції щодо використання механізму вдосконалення корпоративного управління.

Ключові слова: поняття корпоративних правовідносин, склад і структура, управління господарським товариством; система управління, нормативна модель діяльності, вдосконалення нормативної моделі.

SUMMARY

The concept, composition and structure of corporate legal relations as an object of management are considered, the notion of a normative model is introduced, the application of a system approach to the regulation of corporate relations is proposed, and suggestions are made regarding the use of the mechanism for improving corporate governance. It is substantiated that the corporation as a single organism does not operate in isolation, but within the framework of society, therefore, external relations, public-legal relations are related to corporate relations. The object of management of economic partnerships (in particular, AO) is corporate relations (intra-corporate or general corporate), and the totality of the relevant legal norms governing (modeling) corporate relations is interpreted as the normative (desirable) model of activity (NDU) of business partnerships. Normative model is a desirable model of corporate relations, implementation of which, in accordance with this model, should ensure the solution of the main tasks of a business community: ensuring maximum, effective investment attraction, and fulfilling legal and social obligations. The normative model of intra-corporate relations consists mainly of local legal acts (acts adopted by the founders, general meetings, bodies of internal corporate governance). The essence of the management system of an economic society can be disclosed through four main parts (subsystems), which work as follows. The normative model of the activity of an economic society is established. The actual behavior is detected and the deviation of this behavior of the object of management (actual corporate relations) is revealed from the normative model and a decision is made to eliminate the detected deviation. Further improvement of the normative model will consist in optimizing these parts, improving their quality.

Key words: concept of corporate legal relations, composition and structure, management of a business society; management system, normative model of activity, improvement of normative model.

5. Івченко А. М. Нормативна модель корпоративних відносин / А. М. Івченко // Європейські перспективи. – 2011. – № 4, ч. 3. – С. 136–139

6. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах / В. М. Кравчук // – Львів: Край, 2009. – 464 с.

7. Кузнєцова Н. С. Поняття, ознаки і класифікація корпоративних спорів [Електронний ресурс] / Н. С. Кузнєцова – Режим доступу : <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120329>

8. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення приватизації майна в Україні» від 29 грудня 1999 року N 1626/99

9. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2000 р. N 791 «Про управління державними корпоративними правами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/791-2000-%D0%BF>

10. Никаноров С.П. Системный анализ: этап развития методологии решения проблем США / С.П. Никаноров // Системное управление. Проблемы и решения. – 2001. – № 12. – С. 62-87